

כנס דב לאוטמן למדיניות החינוך

תקציר דוח מסכם לקראת כנס דב לאוטמן למדיניות החינוך 2017, תשע"ח

שיח מטושטש: על מה חברי הכנסת (באמת) מדברים כאשר הם מדברים על ערכים דמוקרטיים ברשתות החברתיות?

תקציר מחקר

ד"ר ענת בן-דוד וציפי לזר שואף, המעבדה למדיה ולמידע, האוניברסיטה הפתוחה

מחקר זה מציג ניתוח של שיח העוסק בערכים דמוקרטיים כפי שהוא מתבטא בדפי הפייסבוק של חברי הכנסת העשרים, ובתגובות הציבור לשיח זה. המחקר מסתמך על דוח מיוחד של מבקר המדינה, שהתפרסם בספטמבר 2016, ושיבקר בחריפות את יישומה הנוכחי של מערכת החינוך במינעת גזענות ובהנחלת ערכים דמוקרטיים, המעודדים חיים משותפים של מזרמים שונים בישראל. לפי דוח המבקר, אחת הסיבות האפשריות לכשלון יישום התכנית לעידוד חיים משותפים, הייתה שיח ציבורי נצי, גזעני ואלים ההולך וגובר בחברה הישראלית ובפרט ברשתות החברתיות.

חברי הכנסת הם קובעי מדיניות וקובעי דעה בחברה הישראלית. אחת הפלטפורמות המרכזיות בהן בוחרים חברי הכנסת להתבטא בשנים האחרונות הן הרשתות החברתיות, בעיקר פייסבוק. שם, הם פונים לציבור בחרים באופן ישיר, מעלים תכנים ומגיבים לסוגיות היומיום. בניגוד לאמצעי תקשורת אחרים, היכולת של אחרים מן השורה להגיב, לשאת או לאהוד פוסטים (לתת "לייק") של חברי הכנסת בפייסבוק מספקת הצצה גם לאופן של שבו סוגיות מסוימות הופכות למוקד התעניינות יותר מאשר אחרות. לפיכך, מחקר זה בדק עד כמה השיח של חברי הכנסת בפייסבוק קרוב לערכים הדמוקרטיים שאמורים היו להיות מונחלים בתכניות שונות במערכת החינוך, כפי שעלה מדוח מבקר המדינה.

שיטת הניתוח מתבססת על כלים לכריית מידע וניתוח טקסטואלי של נתוני עתק אשר פותחו במעבדה למדיה ולמידע של האוניברסיטה הפתוחה. לצורך הניתוח, חילצנו באופן חישובי את הערכים הדמוקרטיים ואת הסוגיות המרכזיות מתוך דוח מבקר המדינה שעסק בכלשון יישום התכנית לחיים משותפים: חינוך, זכויות, סובלנות, גזענות, חופש הביטוי, שסעים, ערכים, וחיים משותפים.

בהמשך, בחנו את שיחותם של התבטאויות הקשורות בערכים אלה על ידי חברות וחברי הכנסת העשרים אשר יש להם דפי פייסבוק ציבוריים (93 מתוך 120). נעדרים ממסד הנתונים בעיקר חברי כנסת חרדים וחברי כנסת מהרשימה המשותפת). כריית המידע מתוך הרשת החברתית הובילה ליצירת מסד נתונים של כל הפוסטים שנכתבו על ידי חברי כנסת אלה מאז בחירות מרס 2015 ועד למרס 2017. כן נאספו תגובות הגולשים לכל פוסט ונתוני פופולריות כמו: מספר לייקים, מספר שיתופים, מספר תגובות ועוד. מסד הנתונים מכיל כ-40,000 פוסטים, 5 מיליון תגובות, ו-43 מיליון לייקים.

המחקר מנתח את שיח חברי הכנסת במספר רבדים:

1. אבחון מידת השיח של חברי הכנסת סביב הערכים המוזכרים לעיל, ביחס לשיח הפרלמנטרי הכללי ברשת החברתית (ניתוח Trigrams, רצפי מילים רווחים).
2. יצירת "מדרג" של חברות וחברי הכנסת המתייחס לרמת הרלוונטיות של העיסוק של כל אחת ואחד מהם בסוגיות הערכיות שלעיל, עבור כל הערכים יחד וכל ערך לחוד (ניתוח רלוונטיות, ערכי TF/IDF).
3. ניתוח פרטני של הקשר בין שיח חברי הכנסת – הנמדד על פי שיחות האזכורים של כל אחד מהערכים – לבין תגובות הציבור לשיח זה (ניתוח שיחותיות).
4. ניתוח עומק של ההקשרים הספציפיים בהם נטועות התבטאויות חברי הכנסת הנוגעות לערכים אלה (קידוד קטגוריות איכותני).

ממצאי המחקר העיקריים הם כדלהלן:

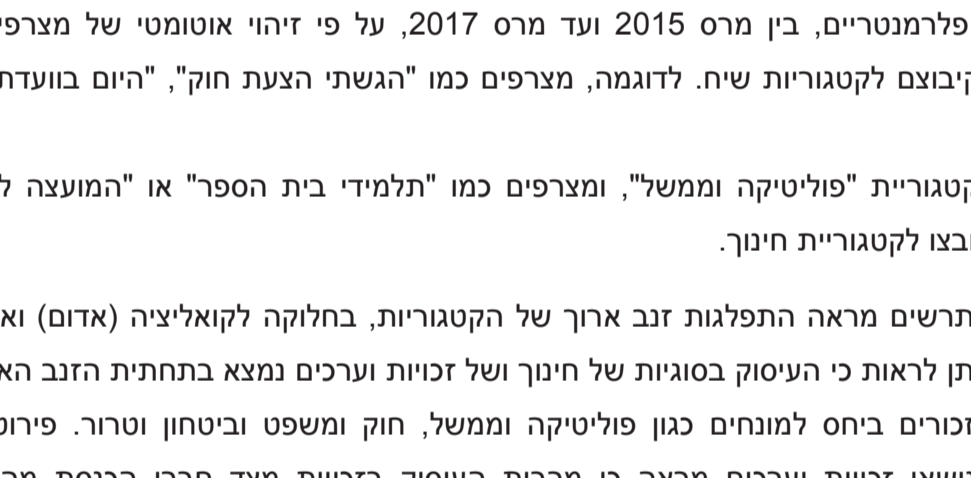
1. ככלל, ביטויים הנקשרים לסוגיות של "זכויות", "ערכים" או "חינוך", מדורגים נמוך ביחס לשיח הכללי של חברי הכנסת בפייסבוק. מרבית האזכורים בנושאי "זכויות" ו"ערכים" נכתבו על ידי חברי כנסת מהאופוזיציה. התבטאויות של חברי כנסת מהקואליציה העוסקות ב"זכויות" וב"ערכים" מתייחסות לערכים נשים ולזכויות בעלי חיים; ואילו התבטאויות של חברי האופוזיציה כוללות גם התייחסויות לזכויות אדם ואזרח, זכויות נשים, להטב"ם וכדומה (ראו תרשים מס' 1).
2. באופן דומה, במדרג הרלוונטיות המשוקלל של שיח חברי הכנסת העוסק בנושאים כמו זכויות, סובלנות, גזענות, חופש הביטוי, חינוך וחיים משותפים, ישנה בולטות של חברי כנסת מהאופוזיציה. בראש המדרג עומד חבר הכנסת יצחק הרצוג. השרה איילת שקד היא חברת הכנסת היחידה מהקואליציה הסוגרת את העשרייה הפותחת. ראש הממשלה נתניהו מדורג במקום ה-30 (ראו תרשים מס' 2).
3. ישנה בולטות מובהקת של שיח ערכי בקרב חברות כנסת, ביחס לייצוגן המספרי בכנסת. דבר זה מתבטא הן במדרג הערכים המשוקלל (ראו תרשים מס' 2), והן ביחס לכל ערך בנפרד (ראו תרשים מס' 3).
4. קיים פער בין שיחות אזכור של ערכים מסוימים, לבין הפופולריות שלהם בקרב ציבור העוקבים אחר חברי הכנסת בפייסבוק. ביטויים "ממלתיים" כגון "זכויות", "חינוך" ו"ערכים" שכיחים בקרב חברי הכנסת, ורמת הפופולריות שלהם דומה. עם זאת, ערכים שכיחים פחות בקרב חברי הכנסת, כגון "סובלנות", "חיים משותפים", "חופש הביטוי", יוצרים לכאורה אדה רבה בקרב הציבור, כפי שהיא נמדדת במספר הלייקים הממוצע לפוסטים המכילים ביטויים של ערכים אלה. ההתייחסות למונח "גזענות" אינה רווחת בקרב חברי הכנסת היהודים (ראו תרשים מס' 4).
5. יחד עם זאת, הפופולריות הרבה של הפוסטים המועטים העוסקים ב"גזענות", "סובלנות", "חיים משותפים" ו"חופש הביטוי" מקפלת בתוכה **תופעה אחרת מזו הנצפית**: ניתוח עומק של ההקשרים בהם חברי הכנסת עושים שימוש בכל אחד מהמונחים הערכיים לעיל מראה כי התבטאויות פופולריות אינן קשורות לאזכור הערך בהקשר של חינוך לסובלנות, לזכויות אדם, למינעת גזענות או לחיים משותפים; במקום זאת, ישנה הסטה של השיח להקשרים אחרים, הזוכים לאדה רחבה בקרב הציבור. כך למשל, מרבית השיח הפופולרי על "חיים משותפים" עוסק בעיקר במושל השוויון בנטל וביחס בין חרדים לחילונים, ואילו אזכורים של "חיים משותפים" בהקשר של משרת מוצט ערבית-יהודית נמצא בתחתית אהדת הציבור. באופן דומה, להוציא חברי הכנסת מרשימת ערכים ערבים אלא במתחים ערביים בתוך החברה היהודית. תופעה זו בולטת במיוחד בקרב חברי כנסת מהליכוד ומהמחנה הציוני (ראו תרשים מס' 5).
6. לפיכך, כיוון שהרשת החברתית היא פלטפורמה המבנה ומתעדפת יצירה ושימור של קהלים אוהדים, נתוני המחקר מראים כי חברי הכנסת מעדיפים לדון בסוגיות ערכיות המציפות מתחים בחברה הישראלית באופן עמום על מנת לגרוח אדה רחבה ככל האפשר בקרב הציבור. באופן אירוני, שיח ערכי מטושטש זה מגמד את הסיכוי לשיח פורה בנושאי חינוך לדמוקרטיה ולחיים משותפים, מונע דיון ציבורי משמעותי, ומותר את הציבור אדיש לסוגיות אלה.

תובנות והמלצות כלליות

התובנות העיקריות העולות ממחקר זה מתייחסות לתפקיד הרשתות החברתיות במינעת גזענות ובהנחלת ערכים דמוקרטיים, ובמיוחד להשפעת נבחריו הציבור על השיח הדמוקרטי ברשתות החברתיות.

1. נבחריו הציבור מתייחסים לסוגיות ערכיות המציפות מתחים בחברה הישראלית באופן עמום ומטושטש.
2. בשל השיח הערכי המוטשטש בפייסבוק, יש לפעול לחיזוק חשיבות הפעילות הציבורית המקוונת בתחום החינוך לדמוקרטיה - במיוחד ברשתות החברתיות.
3. יש לחתור לחיזוק ולהדגשת פעולתן של חברות הכנסת בהובלת קידום שיח ערכי-דמוקרטי. בד בבד יש לחתור לכך שעיסוק בנושאים אלה לא יהיה צבוע מגדרי. על כן יש לעודד את כלל חברי הכנסת מכל הקשת הפוליטית להגביר את מחויבותם לשיח זה, שכן הוא חוצה מגדרים ומחנות.
4. אנו ממליצים לקדם פיתוח שימוש בכלי מידע ציבוריים, דוגמת פוליבוק (polibook.online), אשר פותח במעבדה למדיה ולמידע של האוניברסיטה הפתוחה), ולקדם שיטות לניטור השיח הפרלמנטרי (דוגמת המדרג שמופע בדוח), שיאפשרו לציבור הרחב לדרוש דין וחשבון מחברות וחברי הכנסת על מידת המחויבות שלהם לסוגיות ערכיות, כמו גם לחידוד ההבחנה בהקשרים בהם נעשה שימוש במונחים ערכיים.

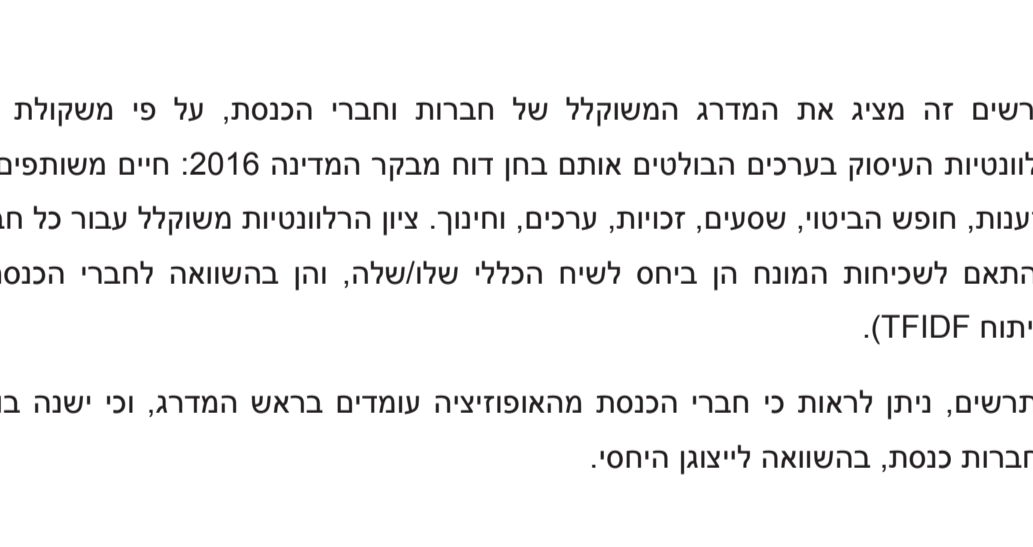
תרשימים

תרשים מס' 1: מיקום שיח על "זכויות", "ערכים" ו"חינוך" ביחס לכלל התבטאויות חברי הכנסת בפייסבוק, מרס 2015 – מרס 2017.

התרשים מציג את מידת השיחות של קטגוריות השיח הכללי שהתפרסם בדפי הפייסבוק הפרלמנטריים, בין מרס 2015 ועד מרס 2017, על פי זיהוי אוטומטי של מצרפים בני 3 מילים, וקבוצים לקטגוריות שיח. לדוגמה, מצרפים כמו "הגשתי הצעת חוק", "היום בוועדת הכנסת", קובצו לקטגוריית "פוליטיקה וממשל", ומצרפים כמו "תלמידי בית הספר" או "המועצה להשכלה גבוהה" קובצו לקטגוריית חינוך.

התרשים מראה התפלגות זנב ארוך של הקטגוריות, בחלוקה לקואליציה (אדום) ואופוזיציה (כחול). ניתן לראות כי העיסוק בסוגיות של חינוך ושל זכויות וערכים נמצא בתחתית הזנב הארוך וזוכה למעט אזכורים ביחס למונחים כגון פוליטיקה וממשל, חוק ומשפט ובטיחות וטרור. פירוט תתי-קטגוריות בנושאי זכויות וערכים מראה כי מרבית העיסוק בזכויות מצד חברי הכנסת מהקואליציה נעשה בהקשר של זכויות נשים וזכויות בעלי חיים, לעומת עיסוק בזכויות אדם, שוויון ללא הבדלי דת, גזע ומין וזכויות להטב"ם.

תרשים מס' 2: שיח פרלמנטרי ערכי בפייסבוק, 30 חברות וחברי הכנסת המובילים

תרשים זה מראה את המדרג המשוקלל של חברות וחברי הכנסת, על פי משקולת חישוב של רלוונטיות העיסוק בערכים הבולטים אותם בחן דוח מבקר המדינה 2016: חיים משותפים, סובלנות, גזענות, חופש הביטוי, שסעים, זכויות, ערכים, חינוך. גיוון הרלוונטיות משוקלל עבור כל חבר/ת כנסת בהתאם לשיחות המונח הן היחס לשיח הכללי שלו/השלה, והן בהשוואה לחברי הכנסת האחרים (ניתוח TFIDF).

בתרשים, ניתן לראות כי חברי הכנסת מהאופוזיציה עומדים בראש המדרג, וכי ישנה בולטות רבה לחברות כנסת, בהשוואה לייצוגן היחסי.

תרשים מס' 3: היבטים מדריים של שימוש פרלמנטרי אודות ערכים דמוקרטיים נבחרים

תרשים זה מראה את החלוקה המגדרית (באחוזים), של סה"כ השיח הפרלמנטרי עבור כל אחד מהערכים שנבדקו. ניתן לראות כי ישנם ערכים בהם השיח הנשי דומיננטי (שסעים, ערכים, גזענות, חיים משותפים). נתון זה בולט במיוחד לאור העובדה כי חברות הכנסת מהוות 30% בלבד מבית הנבחרים.

תרשים מס' 4: מספר פוסטים וממוצע לייקים לפוסט, עבור הערכים הדמוקרטיים המרכזיים המוזכרים בדוח מבקר המדינה 2016.

תרשים זה מראה את השיח של הערכים הנבדקים (עמודות כחולות), לבין מידת הפופולריות של פוסטים העוסקים בערכים אלה, כפי שהיא נמדדת במס' פוסטים ממוצע (עמודות כתומות). ניתן לראות כי הערכים שהשיחות בשימוש בהם נמוכה מאד זוכים לפופולריות רבה מאד. יחד עם זאת הפופולריות הרבה מוסברת על ידי ההקשר בו נעשה שימוש במונחים אלה, שאינו בהכרח עוסק בחיים משותפים, מינעת גזענות או סובלנות בין יהודים לערבים.

תרשים מס' 5: ניתוח ההקשר בו נעשה שימוש במונח "גזענות" בקרב 20 הפוסטים הפופולריים ביותר

תרשים זה מציג את התפלגות קטגוריות ההקשר של 20 הפוסטים האהודים ביותר העוסקים בגזענות. העמודה המאלית מראה את חברות הכנסת הפולטת שימוש במונח, העמודה האמצעית מראה את קטגוריית ההקשר, ושלו העמודות האחרות מראות את השיח הממוצע. בקריאת העמודות, משמאל לימין, ניתן לבין יחידים (לשעבר) זהה לעמוד (מרג) מובילה את השיח הפופולרי. בנושא הגזענות, בהקשר של ניתוח לבין יחידים וערכים, גזענות בחינוך, ובהקשר של אליה שוויון. יחד עם זאת, שאר הפוסטים האהודים ביותר בנושאי גזענות עוסקים באופן בלעדי בגזענות עדתית, או בגזענות כלפי להטב"ם, אך מתעלמים מההקשר היהודי-ערבי. כך למשל, מירי רגב ובנימין נתניהו (ליכוד) מזכירים את המונח גזענות רק בהקשר של מחוץ בין עדות, יצחק הרצוג (המחנה הציוני) מתייחס לגזענות רק בהקשר של רצח שירה בנקי ז"ל, ונתנר (מרצ) מתייחס לגזענות רק בהקשר של הרשתות החברתיות. ממבט כללי לשמאל ניתן לראות כי בנושא גזענות בין יהודים לערבים עוסקים רק חברי הכנסת ממצר, המחנה הציוני והרשימה המשותפת, ואילו הליכוד עוסק רק בגזענות בערבים של מתחים עדתיים פנימיים בתוך החברה היהודית.

בין יהודים לערבים עוסקים רק חברי הכנסת ממצר, המחנה הציוני והרשימה המשותפת, ואילו הליכוד עוסק רק בגזענות בהקשר של מתחים עדתיים פנימיים בתוך החברה היהודית.